

MÜSLÜMAN NEDEN YAPAY ZEKADAN KORKMAZ?

Enis DOKO*

Giriş

Yapay zekâ (YZ), insan ve hayvanların gerçekleştirebildiği eylemleri bilgisayarlar ve makinelerin gerçekleştirebilmesini amaçlayan bir alandır. Başka bir ifadeyle, YZ yapay “bireyler” veya “hayvanlar” yaratmayı hedefler. Bu durum, normalde insanlara ve hayvanlara atfettiğimiz niteliklerin makinelerde de bulunmasını gerektirir. Bu niteliklerin bazıları, örneğin hesaplama ve tahmin etme gibi zekâyâ dayanırken, diğerleri, örneğin görmek gibi zekâyâ dayanmaz. Bu nedenle, YZ'nin daha doğru bir tanımı, insanlar ve hayvanlarla ilişkilendirdiğimiz psikolojik eylemleri (tanımak, hesaplamak, görmek, planlamak vb.) bilgisayarlar ve makinelerin gerçekleştirebilmesini sağlamayı amaçlayan disiplin olacaktır. (Boden, 2016).

YZ, felsefe ile çeşitli yönlerden iç içe olan bir disiplindir. Öncelikle, önerme ve yargı mantığı gibi YZ'de kullanılan temel yaklaşımlar ve teknikler, doksastik mantık gibi inançlara ilişkin akıl yürütmeyle ilgili mantık türleri, deontik mantık gibi yükümlülük ve izin kavramlarıyla ilişkili mantık sistemleri, tümevarımsal mantık, Bayesçi doğrulama teorisi ve diğer olasılıksal akıl yürütme araçları felsefeciler tarafından geliştirilmiş ve hâlâ yoğun bir şekilde felsefe alanında kullanılmaktadır. Hatta YZ'nin ortaya çıkmasına yol açan çalışma olarak kabul edilen Alan Turing'in “Computing Machine and Intelligence” adlı makalesi, bir felsefe dergisi olan Mind'da yayınlanmıştır. Bununla birlikte, temel araçlardaki ortaklık dışında, felsefe düşünmenin ne olduğu, bilincin sistemlerde nasıl ortaya çıkabileceği, kişi olmanın ne anlama geldiği ve insan zihni süreçlerinin hangi yönlerinin fiziksel sistemler ta-

* Doç. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü.

rafından taklit edilebileceği gibi YZ ile ilgili temel sorularla da ilgilenen bir disiplindir. Bu bağlamda, iki disiplin birbirleriyle etkileşim içindedirler.

Felsefeciler için YZ, ortaya çıkan etik sorunlar açısından da ilgi çekicidir. Bir varlık hangi şartlar altında ahlaki haklara sahip olabilir? Bilinçli olmayan ancak her durumda insan gibi davranan bir varlık hukuki haklara sahip olabilir mi? Bir otonom makine yanlışlıkla suç işlediğinde, cezalandırılması gereken kişi kimdir? Farklı işlemci hızına sahip YZ'ler hapis cezası çekerken, bu süre ne olmalıdır? Tüm bu sorular, doğaları gereği felsefecilerin yanıt vermesi gereken ve gelecekte YZ'nin yaygınlaşması durumunda büyük önem taşıyacak sorulardır.

YZ'leri incelemeye değer iki farklı kategoriye ayırmak önemlidir. İlk gruba zayıf YZ adını veriyoruz. Bu gruptaki YZ'ler zekâ gerektiren eylemler sergileyebilir ve karmaşık sorunları çözebilir. Ancak, bu YZ'lerin zihinsel durumları yoktur. Başka bir ifadeyle, zekâ gerektiren görevleri gerçekleştirirken bu görevleri anlamazlar. Zayıf YZ, gerçek anlamda bilinçten yoksundur. Anlamak veya felsefecilerin ifade ettiği gibi farkındalık, bilincin en önemli özelliklerinden biridir. Farkındalık, düşüncelerimizle düşündüğümüz nesne arasında bağlantı kuran zihinsel bir özelliktir. Zekâ gerektiren bir sorunu çözmek için farkındalığa ihtiyaç duyulmaz. Algoritmalar, anlamaya gerek duymadan çözüm sunarlar; bu nedenle, bir öğrenci yöntemi ezberleyerek anlamadan bir sınavı geçebilir. Diğer önemli zihinsel durumlar, felsefecilerin öznel (qualia) adını verdiği deneyimlerin zihnimizde bıraktığı izlerdir. Örneğin, kırmızı bir nesneye baktığımızda, bilincimizde algı olarak ortaya çıkar. Dalga boyuyla kırmızıyı tanıyan bir cihaz düşünün; bu cihaz, kırmızıyı tespit etse bile, kırmızı algısını deneyimleyebilir. Bu cihazın öznel/qualia özelliğinden yoksun olduğunu söyleyebiliriz. YZ, renkleri tanıyıp ayırt edebilirken, öznel özelliğinden yoksun bir YZ olacaktır.

Güçlü YZ'ler, zekâ gerektiren eylemler sergilemenin yanı sıra öznel ve farkındalık gibi zihinsel durumlara da sahip

olan YZ'lerdir. Bu makinelerin gerçekten düşündüğü ve bilinçli olduğu kabul edilebilir. Güçlü YZ'nin olasılığı sorusu, sadece felsefeciler için değil, mühendisler ve işletmeciler için de önemli bir sorudur. İnsanlar, bilinç düzeyine göre bilinçli varlıklara ahlaki sorumluluk duyarlar. Acı çeken, bu acının farkında olan ve yüksek farkındalığa sahip bir varlığa zarar vermek, varlıklarını sonlandırmak ("öldürmek") ya da onların iradeleri dışında çalıştırmak, çoğu insan tarafından ahlaki olarak yanlış görülür. Bu nedenle, güçlü YZ geliştiren şirketler, "YZ köleliği"ni desteklemekle itham edilme riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Bu durum, YZ'lerin bilinç sahibi olup olamayacağı, eğer olacaklarsa hangi koşullarda olacakları sorusunu, YZ ile uğraşan şirketler için son derece önemli hale getirir. Ev işlerinde çalışacak bir YZ'nin bilinçsiz olması tercih edilebilirken, bazen makinelerin bizimle empati kurarak zarar vermemesi beklenen durumlar da olabilir. Ayrıca, YZ'lerin özgür iradeye sahip olup olamayacağı sorusu da güvenliğimiz açısından büyük önem taşır. Sonuç olarak, güçlü global YZ'lerin olasılığı, sadece felsefeciler için değil, genel olarak YZ için hayati bir öneme sahip olan bir sorudur. Bu soruya vereceğimiz yanıt, aynı zamanda insan zihnini anlamamızda da bize büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

İlginç bir şekilde dindarlar güçlü YZ'nin imkanını dini inanca veya teizme aykırı görürler. Sanki din makinelerin ya da yazılımların zihin hallerine sahip olması ile çelişiyormuş gibi tepki verirler. Ben bu makalede tam tersini savunacağım ve İslami teizm doğru ise güçlü yapay zekanın imkanına şaşırılmamız gerektiğini savunacağım. Bunu da fonksiyonizm ile klasik teizm arasındaki ilişkiyi inceleyerek yapacağım.

Güçlü YZ ile zihin felsefesindeki fonksiyonizm arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Daha önce tanımladığımız güçlü YZ, makinelerin insan düzeyinde zekaya erişebileceği düşüncesini temsil eder; bu, insan bilişinin eşdeğer seviyesinde anlama, öğrenme ve muhakeme becerileri anlamına gelir. Güçlü YZ'nin gelişimi, gerçek bilinç, zihinsel haller ve öz-farkındalığa sahip makinelerin ortaya çıkması demek-

tir. Diğer taraftan fonksiyonalizm, zihin felsefesinde bir teori olup, zihinsel hallerin fiziksel ya da biyolojik yapısından ziyade sistem içindeki işlevsel rolleriyle tanımlandığını iddia eder. Fonksiyonalizm açısından, bir zihinsel halin önemi, yapıldığı materyalden/tözden değil, diğer zihinsel hallerle ve sistemin kendisiyle olan etkileşimidir. Bu perspektif, bilgisayarlar veya robotlar gibi biyolojik olmayan varlıkların, işlevsel açıdan insanlara eşdeğer olduklarında zihinsel hallerle donatılma ihtimalini kabul eder.

Fonksiyonalizm genellikle kalem gibi nesnelere yapılan bir analogiyle açıklanır. Kalem, plastik, ahşap veya metal gibi farklı malzemelerden yapılmış olabilir. Bir nesnenin kalem olarak kabul edilip edilmeyeceği, hangi maddeden yapıldığından çok, işleviyle belirlenir. Eğer bir nesne yazı yazmak amacıyla kullanılabilirse, o bir kalem olarak kabul edilir. Kalem mutlaka fiziksel bir nesne olması da gerekmez. Eğer doğaüstü bir nesne varsa ve yazma işlemi için kullanılabilirse, o da bir kalem olarak kabul edilebilir. Bazı nesnelere ise işlevleri yerine özlerine göre tanımlanır. Örneğin, su düşünelim. Bir nesnenin su olarak kabul edilebilmesi için iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşması gerekir. Maddenin dışında bir su kavramı söz konusu olamaz. Dolayısıyla, suyun özellikleri de fiziksel özelliklerdir. Bu analogiden hareketle, zihin kalemle mi yoksa suyla mı daha çok benzerlik gösterir? Zihin felsefesinin temel sorularından biri budur.

Fonksiyonalizm, farklı maddelerde aynı özelliklerin ortaya çıkmasına olanak sağlayan çoklu gerçekleştirilebilirlik kavramını sunar. Bu bağlamda, zihinsel fenomenlerin çoklu gerçekleştirilebilir olduğu düşünülür.

Güçlü YZ ve fonksiyonalizm arasındaki bağ, fonksiyonalizmin güçlü YZ'nin olabilirliği için teorik bir temel sağlamasıdır. Zihinsel durumlar işlevsel roller açısından tanımlandığında, yapay bir sistem olan bilgisayarın insan zihninin işlevsel yapısını taklit etmesi halinde gerçek zihinsel durumlar ve bilinç elde edebileceği düşünülür. Bu anlamda, fonksiyonalizm, bilinçli ve zeki makinelerin sadece mümkün olduğunu değil,

aynı zamanda doğru işlevsel organizasyon sayesinde elde edilebileceğini öne süren felsefi bir dayanak sunar.

Bu çalışmada teizmden bahsederken, klasik teizmi kastetmekteyim. Klasik teizm, monoteizm türlerinden biridir ve dolayısıyla sadece bir Tanrı'nın var olduğunu kabul eder. Klasik teizme göre Tanrı her şeyi bilir, her şeye gücü yeterlidir ve mutlak iyilik sahibidir. Klasik teizm, Tanrı'nın hem içkin (maddi dünyada bulunan veya tezahür eden) hem de aynı anda aşkın (maddi evrenden bağımsız) olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, Tanrı zamandan ve mekândan bağımsızdır ve maddi değildir. Tanrı evrene bu anlamda üstündür, ancak evreni yönetir, onu yaratmıştır ve varlığını sürdürmesini sağlar. Klasik teizm, panteizm ve panenteizmi reddeder. İslam'ın hemen hemen tüm düşünce ekolleri klasik teizmi kabul eder.

Bu sunumda temel iddiam klasik teizmin mevcut bilimsel veriler çerçevesinde fonksiyonalizmi kabul etmeyi gerektirdiğidir. Bu pozisyona teistik fonksiyonalizm diyeceğim. Bu pozisyonun hem fonksiyonalizm hem de teizm açısından makul bir birliktelik olduğu kanaatindeyim. Ama bu sunumda teizm açısından fonksiyonalizmi savunacağım. İddiamı temellendirmek için şu argümanı kullanacağım:

1. En az bir insan vardır.
2. İnsan zihinsel durumlara sahiptir.
3. İnsan tamamen fiziki/doğal bir varlıktır.
4. Tanrı vardır.
5. Tanrı zihinsel durumlara sahiptir.
6. Tanrı maddi olmayan/doğa üstü bir varlıktır.
7. Zihinsel durumlar hem maddi hem de maddi olmayan varlıklarda açığa çıkabilir.
8. Demek ki fonksiyonalizm doğrudur.

Birinci öncül doğruluğu solipsistler¹ tarafından bile kabul edilir. En az bir tane insan olduğu açıktır.

İkinci öncül bütün zihin hallerini reddeden eleyici materyalizmin yanlış olduğunu varsayar. Eleyici materyalizm, zihin felsefesi içinde, geleneksel olarak düşünülen zihin halleri ve süreçlerin varlığını sorgulayan radikal bir pozisyonudur (Churchland, 1981, 67-90). Eleyici materyalizm savunucuları, "halk psikolojisi" olarak bilinen zihinle ilgili ortak anlayışımızın temelde yanlış olduğunu ve nörobilime dayalı daha doğru bir bilimsel anlayışla değiştirileceğini ileri sürerler. Beyin hakkındaki bilgimizin ilerlemesiyle, inançlar, arzular ve niyetler gibi kavramların yanılısına olduğu ortaya çıkacağına inanırlar; tıpkı önceki bilimsel ilerlemelerin flogiston veya dört mizaç gibi fikirleri çürüttüğü gibi. Eleyici materyalizm, deneysel kanıtların ve bilimsel araştırmaların önemini vurgular; zihinle ilgili sezgilerimizin gerçeği doğru bir şekilde yansıtmayabileceğini belirtir.

Eleyici materyalizm çeşitli şekillerde eleştirilebilir. Birincisi çok sayıda eleştirmen, eleyici materyalizmin halk psikolojisinin açıklama gücünü ve başarısını küçümsediğine işaret etmektedir. Bu felsefeciler halk psikolojisinin, insan davranışlarını açıklama, tahminler yapma ve eylemlerimize rehberlik etme konusunda başarılı olduğunu iddia etmektedirler (Fodor, 1987). Bu eleştiri doğruysa o zaman eleyici materyalizm doğru olamaz. İkincisi bazı felsefecilere göre bu eleyici materyalizm kendi kendini çürüten bir görüştür. Bunun nedeni eleyici materyalizmin argümanlarının elemeye çalıştığı

1 Solipsizm, yalnızca kendi zihninin var olduğunu ve kendi zihninin dışındaki her şeyin, diğer insanların zihinleri ve dış dünya da dahil olmak üzere ya var olmadığını ya da bilinemez olduğunu iddia eden bir felsefi görüştür. Solipsizme göre, bir birey yalnızca kendi düşüncelerinden, deneyimlerinden ve zihinsel durumlarından emin olabilirken, diğer her şey belirsiz veya yanılısamadır. Bu aşırı şüphecilik biçimi, yalnızca kendi zihninin kesin olarak bilinebileceği ve diğer tüm bilgi iddialarının şüpheli veya doğrulanamaz olduğu sonucuna yol açar. Solipsizm, kendini çürüten bir yaklaşım olması ve iletişim, bilgi veya kişilerarası ilişkiler için hiçbir temel sunmaması nedeniyle eleştirilir, çünkü diğer zihinlerin ve dış gerçekliğin varlığını veya bilinirliğini reddeder.

zihinsel durumların üstüne kurulu olmasıdır. Örneğin, eleyici materyalizmi savunarak, insan inançlarını ve arzularını ifade eder, bu da eleyici materyalist pozisyonu çelişkili hale getirir (Baker, 1991). Üçüncüsü, bazı eleştirmenler, eleyici materyalizmin bilimsel ilerlemenin her zaman daha eski kavramların ortadan kalkmasına yol açacağını yanlış bir şekilde varsaydığını savunmaktadır. Birçok durumda, bilimsel gelişmeler, mevcut kavramların ortadan kaldırılması yerine rafine edilmesine veya modifiye edilmesine yol açar (Kitcher, 1984).

Ancak bu makalede klasik teizmin doğru olduğunu varsayacağımız için bu öncülü savunmamız gerekmiyor. Bildiğimiz hiçbir klasik teist eleyici materyalizmi savunmamaktadır. Eleyici materyalizmi reddetsek insanların zihin sahibi olduğunu rahatlıkla iddia edebiliriz.

Üçüncü öncül töz düalizminin yanlış olduğunu varsayar. Bu pozisyon savunmaya muhtaçtır zira hatırı sayılır klasik teizm savunucusu töz düalizmini benimser. Töz düalizmi aleindeki en önemli üç argüman şu şekilde özetlenebilir:

1. Enerjinin korunumu kanunu, momentumun korunumu kanunu ve nedensel kapalılık ilkesi gibi fiziksel ilkeler töz düalizmi ile çelişir. Bu ilkeler biyolojik sistemler dahil çok sayıda sistemde deneysel olarak doğrulanmıştır (Lowe, 1992, 263-276).
2. Zihin-Beden etkileşim sorunu.
3. Nörofizyolojik çalışmalar.

Birinci argümanı ele alalım. Enerji maddenin iş yapma yeteneğine verilen isimdir. Fizik ve kimyada, enerjinin korunumu kanunu, izole edilmiş bir sistemin toplam enerjisinin sabit kaldığını diğer bir deyişle zamanla korunduğu söyler. Bu enerjinin ne yaratılabileceği ne de yok edilebileceği anlamına gelir daha ziyade, yalnızca bir biçimden diğerine dönüştürülebilir veya aktarılabilir. Momentum cisimlerin hareketinin değişime gösterdiği direncin ölçüsüdür. Yine kapalı sistemlerde, toplam momentum korunur. Momentum yaratılamaz ya da

yok edilemez, sadece aktarılabilir. İki korunum yasası da bugüne kadar yapılan tüm bilimse gözlemlerde doğrulanmış, tek bir istisnası bile gözlemlenmemiştir. Bu biyolojik sistemleri de içermektedir. Eğer bizim davranışlarımızı belirleyen şey doğa üstü, evrenin dışında var olan bir ruhsa o zaman evrenimize sürekli doğa üstü kaynaklı enerji ve momentum akışı gerçekleşmelidir. Zira tüm fiziksel değişimler içerisinde korunan bir büyüklük transferi içermektir. Dolayısı beynimizi doğa üstü bir şey kontrol ediyorsa bu beynimizin momentum ve enerjisinde değişimler olduğu anlamına gelir. Bu doğru ise o zaman zihin hallerinde sahip varlıklarda korunum yasalarının ihlal edildiğini görmemiz lazım. Ancak bu doğru gözüküyor.

İkinci töz düalizm aleyhindeki argüman zihin-etkileşim sorunudur. Düalizme göre ruh maddi bir şey değil ama benim bedenimi kontrol edebiliyor. İyi ama bunu nasıl yapıyor? Neden benim ruhum benim bedenimi kontrol edebiliyor da sizinkini edemiyor? Sonuçta fiziki olmayan bir şey ve uzay-zaman dışında, neden sadece benim bedenimle bu şekilde yakın bir bağlantıya sahip. Benim bedenime daha yakın olduğu ya da benim bedenimin içinde olduğu söylenemez zira bunlar ruha konum atfetmeyi gerektirir ama bu onu fiziki bir nesne yapar. Ancak bir an için ruhun konum sahibi olmasına izin versek bile, hala ruhun benim fiziki bedenime nasıl bağlandığı sorusu cevap bulmuş olmaz. Bir uçağın kokpitinde yer almak, o uçağı nasıl kullandığınızı açıklamaz. Uçağın nasıl kullanıldığını açıklamak için pilot ile uçak arasındaki ilişkiye ve uçaktaki mekanizmalara atıf yapmak gerekir. Ancak ne yazık ki şimdiye kadar beyin ile ruh arasındaki ilişkiyi başarılı bir şekilde açıklayan bir ilişki ortaya konamamıştır.

Üçüncü argümanımız esasında dört farklı nörofizyolojik veriye dayanmaktadır. O yüzden burada aslında dört ayrı argüman olduğu söylenebilir. Bu argümanlar özetle şöyledir:

1. Bilinçli deneyimlerin nöral korelasyonları: Bilinçli deneyimlerin nöral korelasyonları üzerine yapılan araştırmalar, öznel deneyimlerin belirli nöral aktivite kalıplarıyla doğrudan bir ilişkisi olduğuna dair güçlü kanıtlar

sunmaktadır. fMRI, EEG ve MEG gibi nörogörüntüleme teknikleri kullanarak, bilim insanları belirli bilinçli deneyimlerle ilişkilendirilen beyin bölgelerini ve aktivite kalıplarını belirlemiştir. Bu bulgular, zihnin beyinden ayrı olduğunu iddia eden dualizm meydan okur. Bunun yerine, kanıtlar bilincin beyin aktivitesinin bir ürünü olduğunu ve farklı, fiziksel olmayan bir varlık olmadığını destekler (Koch vd., 2016, 307-321).

2. Beyin hasarı ve değişen zihinsel durumlar: Beyin hasarının zihinsel durumlar ve bilişsel işlevlerde değişikliklere yol açması durumları, düalizmle uyumlu değildir. Örneğin, inme, travmatik beyin yaralanmaları veya nörodejeneratif hastalıklar kişilik, hafıza ve bilişsel yeteneklerde değişikliklere yol açabilir. Bu zihinsel durum değişiklikleri, zihnin beyine bağlı olduğuna işaret. Düalizm, fiziksel bir madde olan beyine verilen hasarın fiziksel olmayan bir madde olan zihni nasıl etkileyebileceğini açıklamakta zorlanır (Gazzaniga, 2018, 47-49).
3. Zihinsel ve fiziksel durumlar arasındaki nedensellik: Nörofizyolojik araştırmalar, zihinsel durumlar ve beyin aktivitesi arasında çift yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Örneğin, duygusal durumlar beyin aktivitesinde değişikliklere neden olabilirken, beyin aktivitesindeki değişiklikler de duyguları uyandırabilir. Benzer şekilde, dikkat ve karar verme gibi bilişsel süreçler hem nöral aktiviteyi etkileyebilir hem de nöral aktiviteden etkilenebilir. Zihinsel ve fiziksel durumlar arasındaki bu etkileşim, zihin ve beden arasında kesin bir ayrım öne süren düalizmle çelişir (Damasio, 1994, 48-50).
4. Zihinsel bozuklukların nöral temeli: Zihinsel bozuklukların nöral disfonksiyonlardan kaynaklandığını anlamak, düalizmi daha da zayıflatmaktadır. Araştırmalar, depresyon, anksiyete ve şizofreni gibi bozuklukların anormal beyin aktivitesi kalıpları veya nörotransmitter dengesizlikleri ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu nöral temellere yönelik tedaviler, mesela farmakolojik mü-

dahaleler veya derin beyin stimülasyonları, semptomları hafifletebilir veya bozuklukları tedavi edebilir. Bu zihinsel durumların beyin aktivitesine bağlı olduğu düşüncesini güçlendirir ve düalizmi zayıflatır (Insel- Scolnick, 2006, 11-17).

Makalemizde klasik teizmin doğruluğunu varsaydığımız için dördüncü öncülü, yanın Tanrı'nın var olduğu iddiasını savunmayacağım.

Beşinci öncül de klasik teizmi varsaydığımız için doğru gözükmektedir. Klasik teizm, Tanrı'nın bilgi, irade ve niyet gibi zihinsel durumlara sahip olduğunu ileri sürer. Bu durumların doğası insan zihinsel durumlarından farklı olsa da, klasik teizmin merkezinde her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve amaçlı bir tanrı kavramı bulunur (Swinburne, 1993; Plantinga, 1980 ; al-Ghazali, 2000).

Altıncı öncül de klasik teizmin zorunlu bir sonucudur. Teistik Tanrı kavramında Tanrı genellikle maddi olmayan ve fiziksel dünyanın ötesinde olan bir varlık olarak düşünülür. Bu anlayış, Hristiyanlık ve İslam başta olmak üzere diğer teistik dinlerde yaygındır (Swinburne, 1993; al-Ghazali, 2000).

Yedinci öncül diğer öncüllerin mantıki sonucudur. Sekizinci öncül yedinci öncülün sonucudur. Çeşitli fiziksel veya fiziksel olmayan sistemlerde zihinsel durumların gerçekleştirilebilmesi tezi olan çoklu gerçekleştirilebilirlik tezi, fonksiyonalizmi desteklemekte önemli bir rol oynamıştır. Yukarıda tanımladığımız gibi fonksiyonalizme göre, zihinsel durumlar, onları gerçekleştiren spesifik fiziksel veya fiziksel olmayan maddelerle değil, işlevlerine veya nedensel rollerine göre tanımlanır. Çoklu gerçekleştirilebilirlik tezi, zihinsel durumların aynı işlevleri yerine getiren farklı türde sistemlerde gerçekleştirilebileceğini öne sürerek fonksiyonalizmi ima eder.

Bu bölümü bitirmeden önce aslında zaten argümanda açık olan bir durumu tekrar vurgulamak istiyorum. Bu bölümde insanların tamamen maddi varlıklar olduğunu savundum. Ancak buradaki savunmamız metafizik materyalizmi,

yani tüm varlığın maddi olduğu iddiasını içermez. Nitekim altıncı öncülde Tanrı'nın var olduğunu ve maddi olmayan bir varlık olduğunu kabul ettik. Yine bu bölümde Tanrı dışında maddi varlıklar olmadığını da iddia etmedik. İnsanın maddi bir varlık olduğunu savunmak başka maddi olmayan varlıkları reddetmeyi gerektirmez. Hatta buradaki savunduğumuz pozisyon insanların ölümden sonra maddi olmayan varlıklar olarak var olmasına izin bile vermektedir.

1. İslami Teizm Düalizmi Zorunlu Kılar mı?

Müslüman halk içerisinde düalizm yaygın bir görüş olduğu için İslami teizmin düalizmi zorunlu kıldığı düşünülebilir. Ancak bu kanaat doğru değildir. Makalemizin ana konusu bu olmadığı için detaylı bir analiz sunmayacak, ancak birkaç notla yetineceğiz.²

Birtakım Sufiler ve İbn Sina gibi bazı Meşailerin düalizmi benimsediği doğrudur. Ancak İslam düşüncesinde düalizmi benimsemeyen çok sayıda ekol vardır. Mesela kelimacılar, özellikle de Eşari kelimacıları düalizmi reddetmişlerdir. Eş'ariler, bütün olay ve eylemlerin doğrudan Tanrı tarafından yaratıldığına inanan oksiyonalizmi benimserler. Eş'ariler, ruh ve bedenini iki ayrı cevher olmadığını, aksine ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğunu savunurlar. Tanrı'nın her düşünce ve eylemi doğrudan yönlendirdiğini belirterek, zihinsel olguları açıklamak için ayrı bir maddi olmayan ruh öne sürmeye gerek olmadığını ifade ederler. Yine İbn Rüşd gibi bazı meşailer aklın insan ruhunun maddi olmayan tek yönü olduğunu savunarak, ruhun bedenini biçimi olarak daha Aristotelesçi bir anlayışı savunarak, klasik düalizmi reddetti.

Düalizmin teizmle bazı karşılıkları olduğunu düşünen Lynne Rudder Baker felsefeciler vardır. Baker bedenini dirilişi doktrini temelinde teizm ve düalizm arasındaki uyumluluk konusunda endişeler dile getirir (Baker, 1995). Teizm, insan-

2 İşin teolojik detaylı bir analiz örneği için bk. Caner Taslaman, "Bedenini ve Ruhunu İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavrı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2014), 41-68.

ların ahirette bedenlerinin dirileceğini ve yüceltilmiş bir formda fiziksel bedenleriyle yeniden birleşeceğini savunur. Baker, düalizmin, maddi olmayan ruh ve maddi beden arasındaki ayrılığa vurgu yaparak, bu doktrini sorgulayabileceğini savunur. Eğer ruh, bedenden bağımsız olarak var olabilir ve bir kişinin temel özelliği olarak kabul edilirse, bedenin dirilişinin neden gerekli olduğu veya kişisel kimlikle nasıl ilişkili olduğu belirsizdir. Diriliş doktrini, insanların fiziksel bedenleri olmadan bir şekilde eksik olduğunu ima ederken, düalizm, kişiliğin temel merkezi olarak maddi olmayan ruhu gösterme eğilimindedir. Diriliş doktrini ve düalizm varsayımları arasındaki bu gerilim, teizm içindeki uyumlulukları hakkında sorular ortaya çıkarır. Benzer bir sorun elbette fonksiyonalizmde olmadığı gibi fonksiyonalizm neden ahirette de fiziki bir bedene ihtiyaç duyduğumuzu, işlevlerin ancak fiziki bir varlıkla devreye girdiğini kabul ettiği için doğal bir şekilde açıklar.

Sonuç olarak teizm düalizmi gerektirmez, hatta onunla bazı potansiyel zıtlıklara bile sahip olabilir. Ancak diyelim ki ruh-beden ikiliğine inanyorsunuz. Ben sizi de kapsayacak bir argüman geliştirilebileceğini düşünüyorum. Son bölümde bu argümana göz atalım.

2. Ruh-Beden İkileminden Fonksiyonalizme Argüman

Bir an için ruh-beden ikilemini kabul edelim. Ruhun varlığını kabul etmek otomatik olarak fonksiyonalizmi devre dışı bırakmaz. Bu bölümde ruhun varlığını kabul eden bir klasik teistin de fonksiyonalizmi kabul etmesi gerektiğini savunan ikinci bir argüman vereceğim. Argüman öncüller şeklinde şu şekilde özetlenebilir:

1. En az bir insan vardır.
2. İnsan zihinsel durumlara sahiptir.
3. İnsan zihinsel durumları maddi olmayan ruh tarafından taşınır.
4. Tanrı vardır.
5. Tanrı zihinsel durumlara sahiptir.

6. Tanrı maddi olmayan ve töz olarak insandan bir varlıktır.
7. Zihinsel durumlar farklı tözlerdeki varlıklarda açığa çıkabilir.
8. Demek ki fonksiyonalizm doğrudur.

1, 2, 4 ve 5 öncül önceki argümanla aynıdır. İlgimizi çekecek yeni iki öncül 3 ve 6'dır. 3 öncül maddi olmayan ruhu kabul eden ve zihni onunla ilişkilendiren birinin otomatik kabul edeceği bir öncül olacaktır. Bundan dolayı o öncülü savunmayacağım.

Altıncı öncül Tanrı ile insan ruhunun ayrı tözlerden oluştuğunu iddia eder. Bu iddia aslında Düalizmin en önemli temsilcisi Descartes'in de kanaatini yansıtır. Ona göre Tanrı, hem insan ruhundan hem de bedeninden ayrı bir tözdür. Descartes, Tanrı'yı, insan ruhları ve bedenleri de dahil olmak üzere dünyayı ve içindeki her şeyi yaratan nihai, sonsuz ve mükemmel varlık olarak görüyordu. Tanrı insan ruhlarından farklıdır çünkü Tanrı sonsuz ve mükemmeldir, insan ruhları ise sınırlı ve kusurludur. Tanrı ayrıca insan bedenlerinden farklıdır çünkü Tanrı maddi değildir ve uzam gibi fiziksel özelliklere tabi değildir (Descartes, 1641).

Descartes öncülümüzü savunmak için iki tane bağımsız güçlü argüman sunar. Birincisi ontolojik farktır. Tanrı ile insan ruhları arasındaki temel ayrımlardan biri, onların ontolojik doğasıdır. Tanrı, bağımsız olarak var olan ve var olmak için başka hiçbir şeye bağlı olmayan zorunlu bir varlıktır. Buna karşılık, insan ruhları, yaratılışları ve varoluşları için Tanrı'ya bağımlı olan mümkün varlıklardır. İkincisi Tanrı sonsuz, ebedi ve mükemmel olarak tanımlanır ve olası tüm mükemmelliklere sahiptir. İnsan ruhları ise sonludur ve kapasiteleri sınırlıdır. İnsan ruhları akıl yürütebilir, düşünebilir ve bilince sahip olabilirken, Tanrı'nın sahip olduğu sonsuz bilgi, güç ve mükemmelliğe sahip değildirler. Bu durum da insan ruhu ile Tanrı'nın tözünün farklı olduğuna işaret eder.

İslami teizmdeki Tanrı ile yaratıcının birbirine benzemediği, Tanrı'nın tamamen evrene ve yaratılana aşkın olduğu fikri de insan ile Tanrı'nın tözlerinin farklı olduğunu işaret eden bir başka argümandır. İlahi töz ile insan ruhu aynı tözse, bu ilkece insanın ilahi özellikleri de taşıma potansiyelini bile ima edebilir. Bu ise İslami teizmle çok uyumlu gibi durmamaktadır.

Bir dördüncü argüman ilahi sadelikten geliştirilebilir. İlahi sadelik, Tanrı'nın parçalardan veya özelliklerden oluşmadığını, bunun yerine tek, birleşik ve bölünmez bir gerçeklik olduğunu iddia eden felsefi bir kavramdır (Davies, 2023). Bu fikir, Hıristiyan teolojisi, Yahudi düşüncesi ve İslam felsefesi dahil olmak üzere çeşitli dini ve felsefi geleneklerde bulunur. İlahi basitliğin savunucuları, herhangi bir bölünme veya karmaşıklık bağımlılık veya sınırlama anlamına geleceğinden, Tanrı'nın mutlak mükemmelliğini korumanın gerekli olduğunu savunurlar. İlahi sadeliğin farklı bir sürü formu vardır, yaygın bir görüş Tanrı'nın sıfatlarını onun zatına eşitlemektir. İlahi sadelik doktrinini kabul eden bir teist Tanrı ile insan ruhunun ayrı tözlerden oluştuğunu kabul etmelidir. Çünkü insan ruhunun, akıl ve irade gibi bir karmaşıklık düzeyi getiren çeşitli parçalara sahip olduğu düşünülmektedir. Dolayısı Tanrı'nın sadeliği, insan ruhlarının karmaşıklığıyla çelişir ve onların töz olarak farklılıklarını daha da vurgular.

Kanaatimce klasik teist altıncı öncülü kabul etmek zorundadır, zira İlahi Töz ile insan ruhunun tözünün aynı olduğunu savunmak bizi bir çeşit panteizm ve ya panenteizme götürecektir. Bu makalemizde klasik teizmin fonksiyonalizmi gerektirdiğini savunduğum için panteizm ve panenteizm durumlarına göz atmayacağım.

Altıncı öncül doğruysa, yedinci öncül diğer öncüllerin kaçınılmaz bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Bu da yine zihinsel durumların iki farklı tözde ortaya çıkabildiği sonucuna bizi geri getirir ki yukarıda tartıştığımız gibi bu bizi fonksiyonalizme geri götürür. Dolayısı klasik teizm doğru ise, insan ruhunun maddi olmadığı görüşünü benimsesek bile en makul pozisyon yine de fonksiyonalizmiş gibi gözüküyor.

Sonuç

Bu makalede klasik teizmi kabul eden bir Müslüman'ın zihin hallerine sahip bir yapay zeka'nın (güçlü yapay zekâ) imkanına açık olması gerektiğini savundum. Bunu zihin hallerini işlevlerle tanımlayan fonksiyonalizm üstünden savundum. Güçlü YZ ile fonksiyonalizm arasındaki ilişki, fonksiyonalizmin güçlü YZ'nin gerçekleştirebilirliğine dair teorik bir çerçeve sunmasıdır. Zihinsel durumlar işlevsel rollerle ifade edildiğinde, yapay bir sistem olarak bilgisayarın insan zihninin işlevsel düzenini simüle edebilmesi durumunda, gerçek zihinsel haller ve bilinç elde edebileceği düşünülür. Bu bağlamda, fonksiyonalizm, bilinçli ve akıllı makinelerin sadece var olabileceğini değil, aynı zamanda doğru işlevsel düzenleme ile başarılabilir olduğunu savunan felsefi bir temel sağlar. Ben burada biri düalizmi reddeden, biri de düalizmi varsayan iki argüman sunarak klasik teizmin fonksiyonalizmi varsaydığını savunmaya çalıştım. Klasik teizm zihin hallerine sahip bir yüce yaratıcı kabul eder. Bu yaratıcının tözü insanda ister biyolojik bir sistem ister ruh zihin hallerini taşısın bunlardan, yani madde ve ruhtan farklıdır. Dolayısı ile klasik teizme göre zihin halleri en az iki farklı tözde ortaya çıkmaktadır. Bu ise fonksiyonalizmin doğru olduğunu ima eder. Dolayısı klasik teizmin ve dolayısı ile İslami bir bakış açısında güçlü yapay zekanın ortaya çıkması şaşırtıcı olmaz. Hatta burada savunduğumuz gibi klasik teizm fonksiyonalizmin doğruluğunu ima ediyorsa, o zaman güçlü yapay zekanın oluşturulmasının klasik teizmi, çok güçlü bir şekilde olmasa da doğruladığı söylenebilir.

Kaynakça

- al-Ghazali, Abu Hamid Muhammad. *The Incoherence of the Philosophers*. Utah: Brigham Young University Press, 2000.
- Baker, Lynne Rudder. "On a Causal Theory of Content". *Canadian Journal of Philosophy* 21/2 (1991), 167-186. <https://doi.org/10.2307/2214267>
- Baker, Lynne Rudder. "Need a Christian Be a Mind/Body Dualist?". *Faith and Philosophy* 12/4(1995), 489-504. <https://doi.org/10.5840/faithphil199512446>
- Boden, Margaret A. *AI: Its Nature and Future*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Churchland, Paul M. "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes". *The Journal of Philosophy*, 78/2 (1981), 67-90. <https://doi.org/10.2307/2025900>
- Damasio, Antonio. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1994.
- Davies, Brian. "Divine simplicity". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition). Ed. E. N. Zalta. Stanford University. Eriřim 30 Mart 2023. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/divine-simplicity/>
- Descartes, Rene. *Meditations on First Philosophy: Meditation III*. İcinde Terc. J. Cottingham, R. Vd. *The Philosophical Writings of Descartes: cilt II*. Cambridge University Press, 1641.
- Fodor, Jerry A. *Psychosemantics: The Problem of Meaning in The Philosophy of Mind*. MIT Press, 1987.
- Gazzaniga, Michael vd. *Cognitive Neuroscience: The Biology of the Mind*. W. W. Norton & Company, 2018.
- Insel, T. R.- Scolnick, E. M. "Cure therapeutics and strategic prevention: raising the bar for mental health research". *Molecular Psychiatry* 11/1 (2006), 11-17. doi: 10.1038/sj.mp.4001777.
- Kitcher, Philip. "1953 and All That. A Tale of Two Sciences". *The Philosophical Review* 93/3, (1984), 335-373. <https://doi.org/10.2307/2184541>
- Koch, Christof vd. "Neural correlates of consciousness: progress and problems". *Nature Reviews Neuroscience* 17/5 (2016), 307-321. <https://doi.org/10.2307/2184541>
- Lowe, Edward Jonathan. "The Problem of Psychophysical Causation". *Australasian Journal of Philosophy* 70 (1992), 263-276. <https://doi.org/10.1080/00048409212345161>

Plantinga, Alvin. *Does God Have a Nature?*. Milwaukee, Wis: Marquette University Press, 1980.

Swinburne, Richard. *The Coherence of Theism*. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Taslaman, Caner. "Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavrı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 33 (2014), 41-68.

Turing, Alan. "Computing Machinery and Intelligence". *Mind* 59 (1950), 433-460. <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>.